

II.

Про універсал Тимоша Хмельницького.

Реферував про сей універсал відомий письменник історичний і певний робітник на ниві документів нашої історії, д. Іван Михайлович Каманін. Він почав з того, що вказав, що особа Тимоша Хмельниченка варта повної уваги, та на жаль досі вельми не багачко маємо ми даних про характеристику сего сина гетьманового тай те, що маємо — ніщо більш як коротенькі звістки літописні; а звісток з польських жерел, опріч того, що вони теж короткі, не можна вважати безсторонними. Не маємо так само і документів, щоб йшли від самого Тимоша. Се через те, що за батька він не урядував ні на якій такій посаді військовій, щоб давала ему потребу видавати самостійні документи. Літописи, а потім і історики промовчують, нічого не кажуть про те, чим був Тиміш між козаками. По реєстрах війська запорожського, написаних 16 жовтня р. 1649 відповідно Зборівській умові, наймення Тимоша стоїть зараз за найменнем его батька-гетьмана і не показано за ним ніякої посади. Опріч того в реєстрі помічаємо ще одну рису: в сотні чигиринській, де сотникував спершу Богданів батько Михайло, а потім й сам Богдан, зовсім не визначено сотника, так ніби тієї сотні й не було, або ніби її скасовано.

Той універсал, про який веде річ д. Каманін, і розгадує оті неясности. Універсал сей має велику вагу через те, що се єдиний документ з найменнем старійшого Богданового сина; а до того і річ в тому документі звернена про другу видатну особу того часу про Адама Кисіля, воеводу київського. Універсал Тимоша Хмельниченка викликали події політичні і військові р. 1648—49. Богданові побіди над Поляками і зазви его до народу, викликали між Українцями великі надії визволити ся спід кормиги шляхти польскої. Скрізь по Україні хрестяни ворохобили против панів і відмовляли корити ся їм і робити на їх. Не лишили ся крестяни спокійними і по маєтностях Адама Кисіля. Ще в серпні р. 1648, коли Кисіль першим разом поїхав на переговори з козаками, вїт містечка Гощі гуртом з міщанами та з мешканцями передмістя і сусїдних сіл: Вовкодава, Чудниці, Мнишина, Красносілки і Терентевки „покозачили ся“ і заходили ся ворохобити по околиці. А коли Поляків побито біля Плявців, підданки Кисіля організували ся в козацьку ватагу і обібрали собі за полковника Івана Куковського, — на прізвище — Листопада, а за осавулу Андріяша Гайдука. Під проводом їх вони руйнували панські маєтности. Відомо, що по виборі на короля Яна Казимира була організована нова комісія задля умови з Б. Хмельницьким; в головах комісії стояв київський воевода Адам Кисіль. Оден з его підручних підкоморний Войтїх Мясковський ось як розповідає про своє перебування в маєтности Кисіля в селі Новосілках на кінці січня і з початку лютого р. 1649: „в маєтности его милости пана воеводи мусїли ми зазнавати від хлопів усякої образи; харчі дорогі, тай добути їх трудно; коням не то що овса а навіть

і соломи не було“. Кисіль через князя Четвертинського оповістив про своє становище Хмельницького. Гетьман вирядив в Кисілеві маєтності частину війська під рукою свого сина Тимоша; а як Тиміш був ще молодим, так приставив до его керманічем Переяславського полковника Андрія Романенка. В половині лютого Тиміш був вже з своїм військом в Гощі і тут видав універсал, де між инчого визначено, що буцїм то християни села Симонова, збаламучені своїм попом, не слухали ся свого пана, не давали людей на услуги ему, не давали сторожи до замку, не давали коням ні сїна, ні вівса і не дали ловити в панському ставу рибу. От се й викликало універсал „до всіх мужїв села Симонова“. Посилаючи через двох козаків універсал, Тиміш наказує зараз же накласти „добрим покладом“ шість возів сїна і вирядити людей на послугу і на сторожу. А Симоновського попа він кликав до себе на відповідь і додавав: „а так розбач ся, попе! хто старший: чи пан воевода, чи твої панки сільські, коториш тебе не оборонять од нас; а твоя реч: церкви глядїти, а не забороняти рибакам, анї на сторожї гамувати. Відає пан воевода, що чинити і ми тут же спільне з ним розказуєм. А так, отче! мовчи і занимай“. Універсал видано в Гощі 26 лютого р. 1649: его заведено і до актових книг Луцького гродського суду 15 липня. Підписали его Тиміш і Романенко. Тиміш підписав ся яко сотник Чигиринський.

Міркуючи, що Тиміш буде після батька гетьманом, Богдан по документах урядових не титулував его сотником, але й нікого инчого не настановляв на уряд сотника чигиринського через те, як гадає д. Каманїн, що в сотні Чигиринській були значнійші маєтності Богданові. Тимошів універсал, як і инчі документи, виразно показує повну одностунність батька й сина: виходила вона не лишень з натурального впливу одного на одного, а ще й з того, що Тиміш на собі зазнав тяжкого польського деспотизму. І батько і син добре тямилу вагу Кисіля, яко посередника між козацтвом а шляхтою, тим то обидва пильнували про спокій по маєтностях воеводи київського. Тим то, як каже і Костомарів, Богдан оберегав маєтності і инчих впливових маїнатів польських як от: князїв Радивилів і видав до полковника Небаби універсал, наказуючи спиняти хрестян їх і не приймати їх в козаки. Сприяв Хмельницький Радивилам тому, що оден з них був литовським канцлером, два инчих — були гетьманами, опрїч того пільний гетьман литовський Януш Радивил був жонатим з донею молдавського господаря Лупули.

Вертаючись до с. Симонова, куди ото Тиміш вислав з Гощі свого „листа“, бачимо, що се село належало не Кисілю, а луцькому писарю земському Марку Гулевичу і волинському хорунжому Данилу Елумаланському. Обидва вони, взявши до уваги порядкованне Тимоша, подали до луцького суду гродського скаргу на те, що Гощівські міщани, гуртом з вовкадовськими, чудинацькими, мнишанськими, красноселицькими і терентїєвськими хрестянами та за допомогою козаків спалили двори в с. с. Симонові і в Дулібах, взяли гвалтовно панський замок, перебили усе жіноцтво, яке там було, і пограбували товар, ковий, збіжже, одежу і инче добро; вирубали

лїе, зруйнували хуторі, виловили рибу в ставу і спустили з єго воду. Коїти таке лихо допомогала „козацька залога“, що гетьман вирядив до воеводи. — В одному нападі такому кермував сам Кисіль: се знати зі скарги на єго пріора Грибовського і усіх ченців луцького домініканського монастиря. Знати з тієї скарги, що в маю Кисіль, вернувшись з комісії отієї невданої, поїхав з Гощі до місточка Торговиці і звідсіль вирядив своїх „пахолків, боярів і козаків ребелізантив, котрих на той час при собі на залогу до Гощі від Хмельницького мав“ і наказав тій ватазі в пень звівечити монастирські села Вербічев і Новостав, поруйнувати хрестян і пограбувати їх добро. Кисїлева ватага ретельно справила наказ воеводи і одного хрестянина з Новоставу пробила до смерти. Лишень 4 червня Кисїлеві „пахолки і бояре“ і Тимошеві козаки покинули монастирські маєтности.

Бачимо, що тут кожен пильнував коло власних вигод особистих і зводив рахунки з ворогами. І Тиміш з батьком піддобрюють ся до Кисїля ради інтересів багатого козацтва і Кисіль руйнує сусідні села про свою вигоду, а в листах до короля і до магнатів плаче-вболїває, що все віддав на жертву рідному краю.

О. Я. Конїський.

